

Als seus 69 anys, Bartomeu Barceló i Pons és un bon coneixedor dels grans canvis que el darrer segle ha portat a Mallorca. Ha viscut les grans transformacions que ha sofert l'agricultura a l'illa i la manera com han influït en la societat, per això tal vegada, assegura que el paisatge no ha canviat tant des que va arribar el turisme, contràriament al que es pensa. Creu que la imatge de l'ametller en flor és un mite exagerat i, encara que reconeix que el sector agrari és decadent, té la ferma creença que mai no desapareixerà.

Nova societat, nou paisatge agrari

Juanjo Sánchez

-Quina ha estat l'evolució del paisatge a Mallorca en els darrers dos segles?

-Hi ha una primera etapa en el paisatge agrari que és, jo diria, el paisatge de l'autarquia, que va des del segle XVI fins a, per posar una data, la inauguració del primer vaixell de vapor de Palma a Barcelona, que és del 1837; el primer vaixell en què va venir George Sand, un vaixell que precisament era rendible perquè donava la possibilitat d'exportar porcs. Els que l'utilitzaren parlaren dels porcs marejats.

-Com era el paisatge abans de les primeres comunicacions regulars amb la Península?

-Hi havia dificultats per al transport de blat en cas de necessitat, perquè hi havia els pirates turcs o mediterranis, que suposaven un perill evident, i per tant, l'agricultura es dedicà a produir aquelles coses que feien falta per a la demanda del consum intern, fonamentalment blat o cereals panificables. Aquesta imposició era provocada per aquestes circumstàncies, però no anava acompanyada d'unes condicions climàtiques i orogràfiques apropiades per produir blat. Llavors, el que passava era que un de cada dos anys la collita era deficient i creava unes situacions, en certs anys, fins i tot de fam, de necessitat d'importar, amb tots els perills, el blat de fora. Els països que venien blat volien cobrar en efectiu, per tant en metalls preciosos, plata generalment, i això creava una situació d'endeutament de la Universitat, que vendria a ser el Consell de Mallorca actual, que hagué de crear uns censals per recollir aquests doblers. Havien de pagar uns interessos i la situació a vegades era caòtica. Paisatge?: cereals, fonamentalment, garrovers per als animals, figueres en menor proporció. Oliveres, no només avui n'hi ha, sinó que tot el Raiguer tenia oliverars. Ametllers, molts

pocs, pràcticament com el noguer, que avui és un arbre just de referència, perquè n'hi ha molt pocs, i l'únic producte exportable en què hi havia excedents era l'oli. Per tant, tota la resta es dedicava al consum intern, que resultava insuficient moltes de vegades. Era una economia agrària precària. A mesura que la població del segle XVI fins a principis del segle XIX va anar creixent, va anar creant noves necessitats i hi hagué una sèrie d'intents o de projectes per fer augmentar la producció, sobretot de blat, però s'intensificaren, per exemple, els regadius amb la parcel·lació de la marjal de sa Pobla-Muro, devora s'Albufera. Els Amics del País, a finals del segle XVIII, sobretot Bernat Contestí, que era un home eminent, digué coses moltes interessants sobre això i va fer una memòria que es publicà el 1784 en què, per exemple, diu que "l'experiència de molts de segles mostra que la producció cerealista a Mallorca és insuficient, i any rere any en fan falta devers 30.000 quarteres, i això provoca fam i despeses d'importació". Però també diu que "les collites disminueixen perquè les terres amb pendents experimenten pèrdues de sòl temporals" i també diu que "quatre quintes parts de l'extensió cultivada s'està empobrint per falta d'adobs i la superfície cerealista ha disminuït, perquè s'han sembrat arbres i vinyes". També hi assenyala que per això fa falta augmentar la superfície cerealista, i llavors proposa utilitzar espais humits com el prat de Sant Jordi.

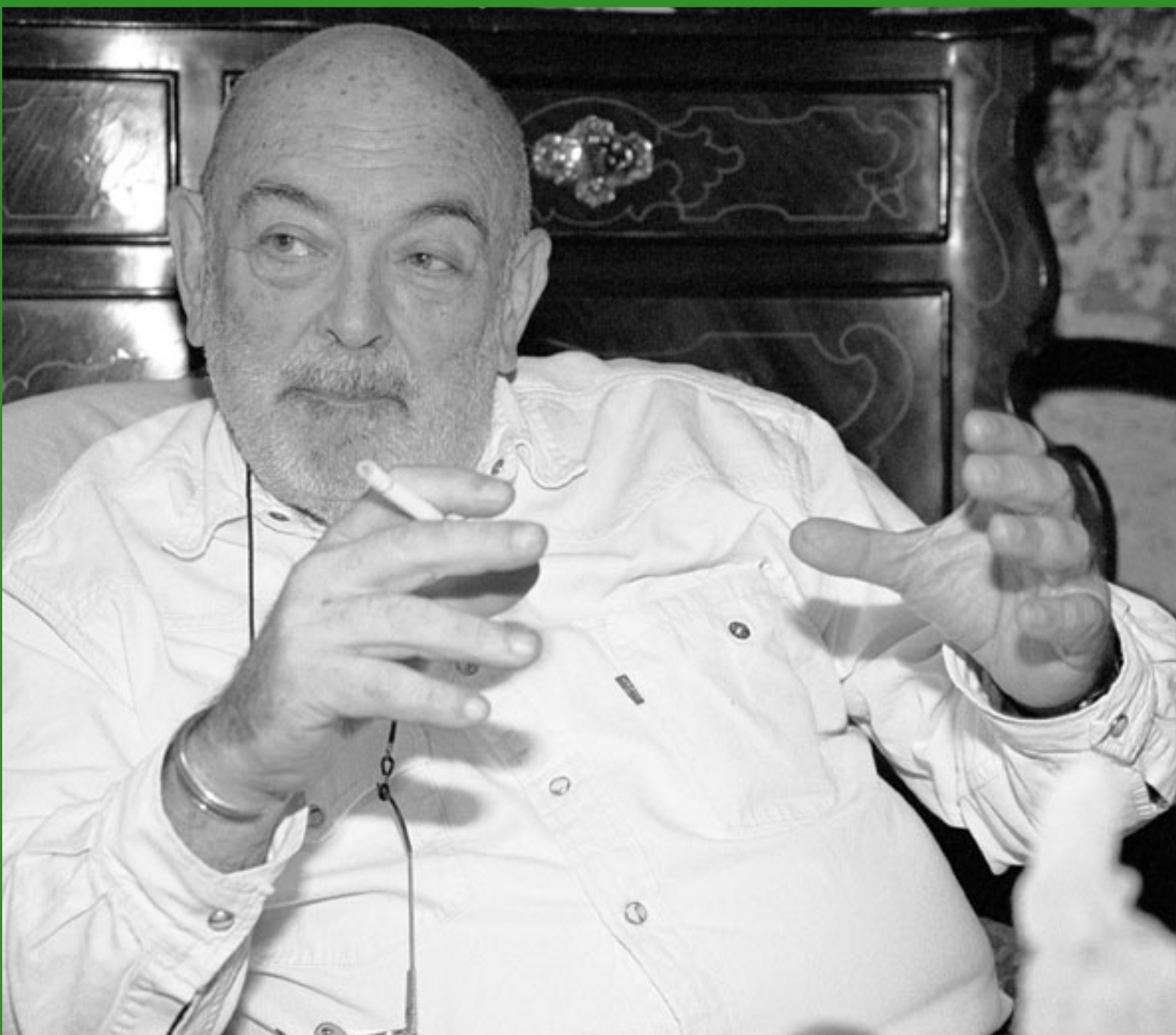
NOUS CULTIUS

-Ja es veia una preocupació pel futur agrícola de l'illa?

-Són projectes on es veu que hi havia aquesta preocupació. Per tant, tenim aquest paisatge que podríem dir que és el teló de fons tradicional. Jo diria que, a segons quins llocs, encara es podria fer una fotografia de com era aquell

paisatge, és a dir, un camp cerealista, quatre garroverots o un paisatge d'oliveres. Aquest era el paisatge. S'obrí al mercat per aquestes comunicacions marítimes, que començaren a poc a poc i que després anaren en augment; la pirateria desaparegué el 1830 quan els francesos conquistaren Algèria, per tant, pau a la mar. I això permeté a un moment donat tant l'entrada de productes alimentaris com la sortida d'altres productes. Llavors, això permeté, molt a poc a poc, substituir el cultiu de cereals per altres cultius que produeixen excedents, que són rendibles. Per exemple, la vinya i l'ametller. S'amplià el regadiu, perquè augmentà la població i la demanda fou més grossa. Es dessecà el prat de Sant Jordi, però, sobretot, hi hagué la introducció de tècniques per treure aigua, com fou el molí, o ja a principis del segle XX els motors de gas pobre, que permeteren augmentar el regadiu. De fet, el regadiu, cap

el 1860, ocupa devers 6.000 hectàrees i vers l'any 1960 ja n'hi ha devers 12.000. A més, hi ha una producció de regadiu que és la patata de sa Pobla que cap al tercer decenni del segle XX ja es comença a exportar. És més fàcil dur blat si fa falta que obsessionar-se en el seu cultiu. Llavors, evidentment d'acord amb aquestes necessitats, els cultius canvien, i apareixen més vinyes. Cap a mitjan segle XIX n'hi ha 15.000 hectàrees, cap el 1890 s'ha ampliat a 30.000 i el 1891 ve la fil·loxera, s'enfonsa el comerç perquè França tancà les fronteres als vins, no per mor de la fil·loxera en si mateixa. França tenia fil·loxera el 1857 i reduí les vinyes i començà a comprar vi a països no fil·loxerats mentre refeia les seves vinyes. Per tant, era un bon negoci el vi, es pagava molt bé, els aranzels eren insignificants. Però el 1891 França ja havia refet les seves vinyes i tancà les fronte-

res, pagà menys i posà aranzels. Això va fer que la vinya fil-loxerada a Mallorca el 1891 no es pogués refer amb la força que havia tengut, i quedà, quan es refé, més o menys com ara, en tres o quatre mil hectàrees.

-Quins cultius significaren una alternativa per a la vinya?

-Mentrestant, els ametllers avançaren. L'avanç de l'ametller s'aturà quan s'expandí a la vinya; quan s'enfonçà la vinya, l'ametller pegà una envestida. D'ametllers, l'any 1860 n'hi havia devers cinc o sis mil hectàrees i ja el cadastre del 1960 ens en dóna devers setanta mil. Llavors l'ametller s'implantà com si fos un arbre específic del paisatge mallorquí, encara que és una exageració dir que n'hi ha per tot arreu, perquè no per tot hi ha ametllers, ja que al centre no n'hi ha i sí al Raiguer. Això de tots els ametllers florits i tota aquesta història, és un tòpic de la imatge de Mallorca, com pugui ser la Seu o com pugui ser el castell de Bellver. Bé, mentre que succeeix tot aquest canvi de paisatge: nous ametllers, retirada de la vinya, retirada de l'olivera, continua l'expansió una mica de l'albercoquer, del garrover i de la figuera. Però, entre tant, a l'agricultura es començaren a introduir tècniques com l'arada de rodes, que és important perquè remou millor la terra, es començaren a consumir adobs químics. Aquesta situació es manté, pràcticament, fins el 1955, em referesc a tots aquests canvis.

S'ACABA L'AUTARQUIA

-Amb tots aquests canvis, augmenta o disminueix la població agrària?

-És molt interessant poder comparar la població activa agrària en tres moments dels quals tenim informació, que són el 1787, el 1965 i el 1991. Fixi's que els actius agraris de Mallorca passen d'un 54% de la població activa el 1787 a un 32%, encara, el 1965. Però és que el 1991 només en queden un 4,5%! És a dir, realment el que passa entre el 1787 i 1965, en què es produeix aquest pas de l'autarquia a una economia de mercat, el que fa disminuir aquest percentatge d'agricultura, és que hi ha una industrialització que es menja part d'aquest percentatge, perquè la xifra absoluta de població agrària el 1787 és de 26.000 persones i el 1965 n'hi ha 57.000. En xifres absolutes augmenta, i augmenta... no vol dir que l'agricultura vagi molt bé molt bé, perquè realment l'agricultura, en el darrer quart del segle XX, ja ha esgotat tots els recursos de terres. La introducció de tècniques pot produir més llocs de treball, però, a més, hem de tenir en compte que a la cultura de la població activa agrària hi ha una gent que viu en una veritable misèria. Una altra cosa és la qualitat de vida, però aquells jornalers o els missatges, que jo he vist com vivien en els anys quaranta!, perquè en els cinquanta ja començà a canviar. Ells sentien que vivien bé, però si ho miram des de la nostra perspectiva d'ara..., això de menjar sopes al matí, per dinar sopes, i sopes al vespre... i faves pràcticament tot l'any, i dormir a la quadra... Hi ha un llibre de Joan Miralles, que va publicar devers l'any 70 i busques, on va fer entrevistes a homes vells de Montuïri, perquè contassin la seva feina i tot això, i hi ha una entrevista que és terrible: un jornalero està enamorat, té una al·lota, decideixen casar-se i s'han de casar a les sis del matí, perquè han d'anar a fer feina. Es casen, tornen de l'església, se'n van a fer feina i el vespre ell dóna uns cèntims a un al·lot veïnat perquè li vagi a

comprar sobrassada i sucre per celebrar les noces. És fortíssim, no? I això ho conta un home vell de l'any 70, és a dir, que això passava a principis del segle XX.

-Es pot dir que els grans canvis al camp vénen gairebé de cop, després d'anys sempre igual?

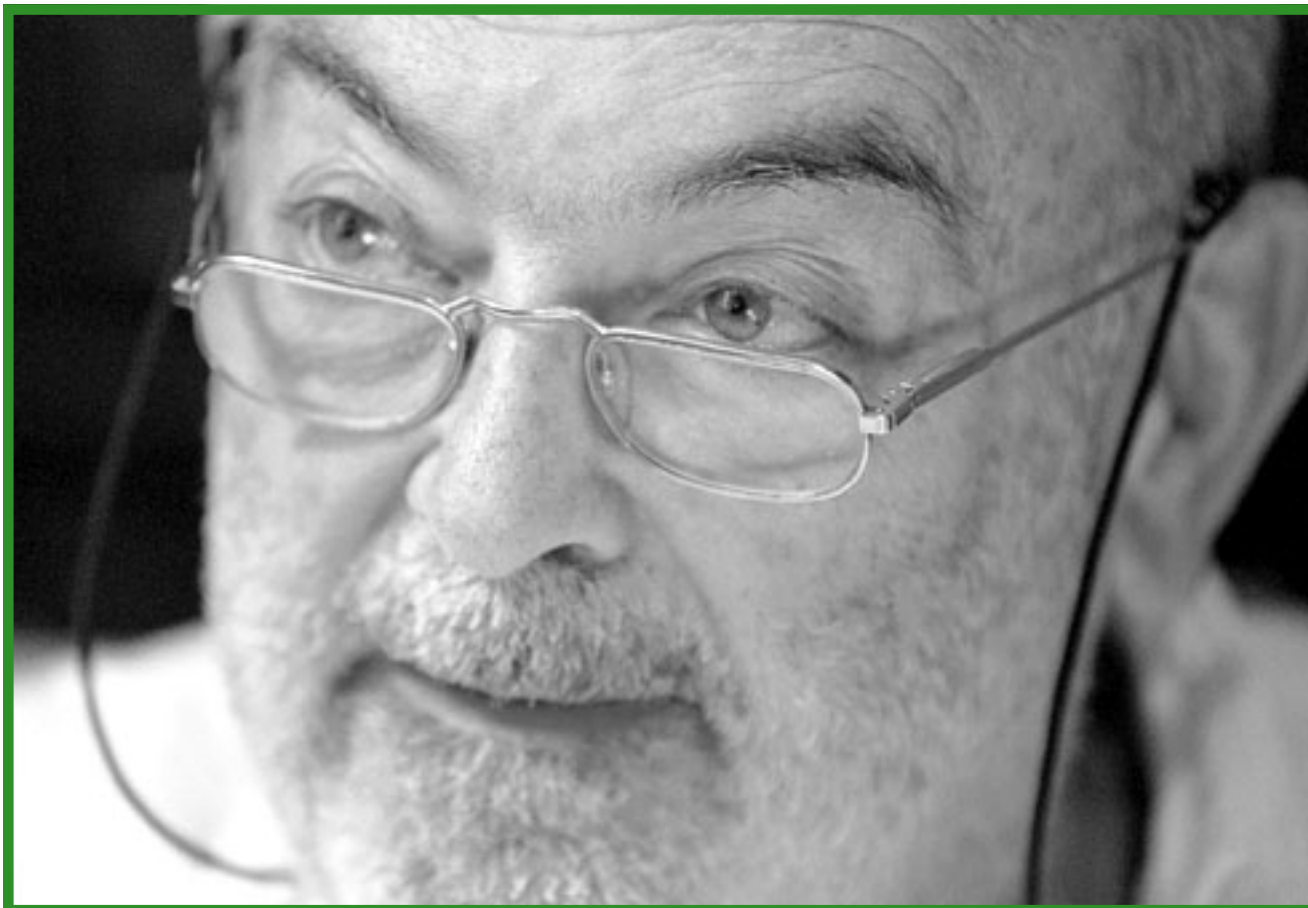
-Podem dir que l'agricultura de finals del segle XVIII, en certa manera, es manté fins al turisme. Pot haver-hi petits canvis que permetin més feina, però en una situació de misèria. Un exemple d'aquesta misèria és el dels rotters de sa Marina de Lluçmajor, dins el darrer quart del segle XIX: els rotters eren gent miserable, anaven a les possessions i el senyor els deixava un tros de terra, artigaven, males terres, treballaven en unes condicions molt dures, amb clàusules draconianes, havien de donar al senyor més del 50% de la producció del poc blat que en treien, havien de viure sobre el terreny, les barraques encara hi són, fins i tot havien de donar els vots al senyor. Però en els anys quaranta l'activitat agrària comença a entrar en decadència, no només és el turisme. És a dir, no sé per quines raons, però les col·lidores d'ametlles que anaven a les finques del Raiguer, quan acabaven la collita del blat en el Pla, deixen d'anar-hi i aquests col·lidors i col·lidores d'aquestes migracions temporals desapareixen i a les finques, parl dels anys cinquanta o d'abans dels cinquanta, ja s'han substituït per gitanos, per exemple, que ja és un altre tipus de gent, i després ja per immigració temporal. Les finques han d'anar a cercar gent a Conca o on sigui, i clar, tot això significa un augment dels salaris, unes exigències de condicions de vida que els pagesos mallorquins aguantaven, però que els altres no, i no trobar mà d'obra mallorquina, perquè el turisme comença a absorbir-la des del 1955, implica la necessitat de mecanitzar el camp.

-Hi ha d'altres motius que expliquin la retirada progressiva del camp dels mallorquins?

-La mecanització suposa la disminució de la població activa, primer jornaleros i assalariats, i després petits propietaris que passen a altres activitats o que no entren dins l'agricultura, perquè la disminució de la població activa, des del turisme a avui, es produeix més per una extinció de generacions, per jubilació i falta de reposició de joves. De fet entre l'any 1965 i el 1991, passa a altres ocupaci-

Bartomeu Barceló i Pons va néixer a Palma, el 14 de maig del 1932, al si d'una família d'arrels mallorquines. El 1961 es va casar amb Mentxu Etxeto Bravo, amb qui va tenir tres fills. L'any 1982 es va divorciar.

Va ampliar els seus estudis de geografia a La Sorbona (París) entre l'any 1955 i 1956. El 1968 obtingué a la Universitat de Barcelona el grau de doctor amb la tesi *Evolución reciente y estructura actual de la población en las Islas Baleares*, la primera presentada pel Departament de Geografia de l'esmentada universitat. La feina de Bartomeu Barceló també ha estat reconeguda amb diferents guardons, com el Premi Extraordinari de Llicenciatura de la Universitat Complutense o el Premi Ciutat de Palma d'Investigació, que guanyà l'any 1970. A més, ha estat membre i cofundador de diferents societats culturals i acadèmiques, com la Societat Catalana de Geografia, la Societat d'Història Natural de les Illes Balears o l'Obra Cultural Balear. Entre d'altres càrrecs acadèmics, Barceló i Pons va ser entre el 1975 i el 1977 degà de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona a Palma de Mallorca, període en què es va promoure i redactar el projecte del nou edifici de la facultat al campus universitari de Palma.

ons el 50% de la població activa de joves. Però la població global disminueix perquè els vells desapareixen i no hi ha joves. I el paisatge continua amb els seus ametllers, les seves figueres, però les figues ja no es cullen, els ametllers... segons la importació, els preus de vegades no són rendibles. Hi ha un procés de substitució de cultius de cereals per farratges, encara les ovelles donen una mica més, no així l'oli, que pràcticament desapareix. Llavors, aquests petits propietaris se'n van a fer altres

"Hi ha al camp una crisi que no és només econòmica, Per a mi és una crisi d'interès antropològic".

feines, moltes vegades venen les seves terres a una nova classe econòmica que apareix de treballadors mitjans, molts d'ells immigrants ja, la immigració és un fet important, que compren aquestes parcel·letes, s'hi fan una caseta... i hi ha un desordre urbanístic. En aquest moment apareix una agricultura de temps parcial, que té una producció important que no va destinada només al consum de qui la cultiva els caps de setmana, que regalen als seus veïns part de la producció de tomàtiques o taronges i fins i tot la donen a vendre a la botiga del costat, que són amics.

CANVIS SOCIALS

-Quin és el canvi principal que es produeix pel que fa als usos i costums en l'activitat agrària a Mallorca?

-Al camp hi ha una crisi que no és només econòmica, que no només és de paisatge, potser això sigui el que menys

importa. Però, per a mi, és una crisi d'interès antropològic. És a dir, dins l'estructura d'una possessió o d'una explotació agrària, l'amo era una categoria social, els misatges n'eren una altra, els jornalers una altra, la madona era una institució. La madona tenia un negociet a cada possessió, tot allò relacionat amb aviram, conills, ous, era responsabilitat de la madona, l'amo no hi tenia res a dir. Quan hi anaven col·lidores d'ametlla, d'oliva o de garrova, els vespres, després d'haver sopat, es passava el rosari i després es feia una tertúlia, acudits, balls de boleros..., es transmetia tot un patrimoni cultural importantíssim. Des del moment que desaparegué aquesta gent, tot això s'ha convertit en una peça de museu. Vull dir amb això que hi ha un petit canvi de paisatge però major és el canvi pel que fa a l'estructura social, perquè al paisatge apareixen cases de cap de setmana, apareixen residències rurals, apareixen xalets, qualche hotel, la costa urbanitzada, però tots són elements de paisatge que ocupen un espai relativament petit en relació amb el paisatge agrari.

-Com han influït les màquines i els avanços tecnològics en l'activitat agrícola?

-Amb tota aquesta mecanització, per a mi l'agricultura ha deixat de ser una activitat primària, és una cosa molt vinculada a la indústria. Ja no hi ha estables, hi ha un taller mecànic amb tota casta d'eines i s'hi consumeix gasoli... És una dependència d'una producció industrial d'una forma total i absoluta, és una prolongació de la indústria. Però clar, el que interessa avui és produir més a menys preu, llavors es posen tots els mitjans sense tenir en compte moltes vegades la qualitat del producte.

-Segons ens diu sembla que el paisatge no ha canviat tant com la societat.

-Evidentment, perquè realment el paisatge és el mateix, se'n té manco cura, però se'n té, encara que d'una altra manera, però si fas una passejada hi veus ametllers, hi veus garrovers, figueres, camps cerealistes al centre, hi veus unes casetes, clar que moltes són de diumengers. És una nova societat que ha crescut en nombre de persones, que ha crescut en riquesa, en renda per càpita, i que s'ha modificat en funció d'una immigració que no és un fet momentani. El que crec que sí és interessant és que l'immigrant s'integra a la manera de vida, i que fa panades per a Pasqua, i si al seu lloc d'origen per a Nadal fan un besuc, doncs aquí fan una porcella. Aquí hi ha un nou mallorquí, jo això ja ho he dit i no sé si vaig equivocat. La gent que té ara, anem a posar trenta-cinc anys, és una gent que pràcticament no ha viscut el feixisme, és a dir, no ha viscut la manca de llibertat, ha tengut accés a un nivell cultural, per la presència de la universitat, per exemple. És una gent que està mesclada, hi ha un mestissatge cultural important, ha viscut en llibertat i en una relativa riquesa. És una societat que moltes vegades no sap o no recorda el passat. Després hi ha els d'abans, els de més de trenta-cinc anys, que són els que han viscut totes les històries del canvi agrari, l'aparició del turisme, la dictadura del franquisme. Són dues societats que mentre que una avança, els joves, l'altra es desplaça. A vegades, aquests dos grups entren en conflicte, perquè clar, si jo, per exemple, he viscut un paisatge i he viscut una forma de vida, quan jo mir el que passa, tant si vull com si no vull, és que compar. Jo puc comparar, perquè ho he viscut, però un jove que no ha viscut altra època, no pot comparar. Una persona que ve a Mallorca per primera vegada, diu "quin paisatge, que guapo", i tu li contes els desbarats que s'han fet per s'Arenal, perquè s'Arenal jo ho he vist sense cap hotel, i ara és tot ple d'hotels. Me'n record d'aquelles dunes on ens duïen les monges a jugar. Hi ha la relativitat de la valoració del paisatge, del paisatge urbanitzat i fins i tot del paisatge agrari.

PAISATGE AGRARI

-Es pot conservar sense l'agricultura el paisatge que tenim ara?

-El paisatge agrari és conseqüència d'una agricultura, això no vol dir que si aquesta agricultura entra en decadència desapareguin els arbres i els cultius. Podran estar mal cultivats, en tot cas. Clar, aquí hi ha una altra cosa; l'agricultura avui es troba amb molts de problemes, i un d'ells és el preu del sòl. Ningú no pensa en un preu que sigui una inversió per treure un rendiment agrari. Tothom pensa en un preu que és el que posa l'alemany que compra

per un caramull de milions, o per fer-se una caseta o com a valor en expectativa, per invertir. Per tant, un jove agricultor difícilment comprarà una finca per cultivar, perquè el preu de la finca està per sobre de les possibilitats de poder treure'n un rendiment. Això és un problema greu, però, tot i això, hi ha una generació de gent jove molt entusiasmada amb la seva terra, que vol treure'n profit.

-Per què amb tants de visitants, potencials consumidors, els productes agrícoles de Mallorca són, en general, poc rendibles?

-Jo crec que són rendibles. El que passa és que no basten, i com que aquí no podem produir més, perquè no tenim aigua, els hem de dur de Múrcia. Els productes d'aquí surten, no se'n tuda ni un, el que passa és que n'hi ha pocs, potser perquè no hi ha capacitat per poder fer-ne més. Jo no veig la possibilitat de produir molt més del que produïm. Ens fa falta una capacitat empresarial al camp, ens fan falta uns coneixements tècnics agrícoles. Record que quan es va crear la universitat, jo vaig fer un informe i entre les carreres que jo creia que s'havien de posar hi havia la d'enginyer agrònom. Perquè, de la mateixa manera que s'ha posat l'Escola de Turisme, si avui tenguéssim una generació d'enginyers tècnics agrícoles, hi hauria un llevat de gent que es preocuparia, llegiria i coneixeria coses que passen pel món, coses que es podrien fer aquí.

-Anam pel camí de la desaparició de l'agricultura a Mallorca?

-No, l'agricultura no desapareixerà perquè el regadiu està assegurat. Parlaria més del sector agrari, perquè l'agricultura és cultiu, però el sector agrari és també una ramaderia, molt vinculada a la producció agrícola, sigui de farratges, sigui de cereals. El sector agrari no desapareixerà, hi ha part d'aquest sector agrari que està ben assegurat que és el de regadiu. Clar, aquí el que tenim és la competència del turisme. De fet, tot el Pla de Mallorca, per exemple, avui és com una espècie de barri de Palma, és un mode urbà de vida. Als pobles es du una vida urbana. Ja hi ha "adossats", hi ha piscines, hi ha uns nivells d'exigències d'atenció social. El que jo no veig és la desaparició de l'agricultura i la desaparició d'un paisatge agrari, que podrà ser o no explotat, això és una altra història. Aquesta idea que hem de conservar el paisatge agrari de cara al turisme i pagar els agricultors perquè cultivin i conservin el jardinet, em sembla molt poc viable.

"Aquesta idea que hem de conservar el paisatge agrari de cara al turisme i pagar els agricultors perquè cultivin i conservin el jardinet, em sembla molt poc viable".